

Obrazy obrazů: K výstavě Josefa Žáčka ve Špálově galerii v Praze Ludvík Hlaváček

Obrazy Josefa Žáčka vystavené od 12. 5. do 25. 6. 2023 ve Špálově galerii v Praze jsou silným uměleckým sdělením. O pádnosti Žáčkovy obrazového jazyka jsme se mohli přesvědčit na minulých výstavách. Stejně jako tehdy i dnes ale nevíme, v čem naléhavost jeho díla vězí. Před obrazy z devadesátých let jsem se chvíli domníval, že jsem tomu přišel na kloub. U jedné skupiny obrazů mě vedla cesta porozumění přes politický kontext, u druhé skupiny přes pozadí křesťanské ikonografie. Tehdy umělec využíval výrazové zkratky obrazového jazyka k tomu, aby obecně přijatý pohled na činnost Frakce Rudé armády, stejně jako na etablované vzorce křesťanské symboliky a ikonografie, převedl z formátu pojmenovaných faktů do živé otevřenosti osobního prožívání. Vzpomeňme jen na jeho obraz „Zvěstování“ (1988), který ignoroval všechny tradiční aluze ke kráse ženy zosobňující Pannu Marii a symbolizoval událost vtělení boha jásavou hrou zlatých, víceméně abstraktních stop štětce.

Nová díla z posledních šesti let reagují na obecnější polohy sociálního diskurzu. (Jakkoli malíř sám charakterizuje tuto etapu jako „posun do intimnější roviny“.) Obrazy kriticky poukazují k limitujícímu kognitivnímu mechanismu, který v zájmu sociálního dorozumění používá přejaté tvarové vzorce a ve verbální rovině konvenční pojmy. Užíváním takových obecně identifikovatelných vzorců si usnadníme názorovou shodu v rámci komunikace dané společnosti. Zároveň se ale jejich užíváním zbavujeme jak citlivosti pro jedinečnost a neopakovatelnost každého sdělení, tak bohatosti kontextů, které každá sdělovaná zpráva v naší zkušenosti probouzí. Takový mechanický sociální dialog se pak realizuje v sociálním diskurzu opakováním etablovaných vzorců a vytěšňováním nepoznaných – dosud nepojmenovaných vrstev reality, ačkoliv právě tyto vrstvy jsou tím, co ze skrytu moderuje naše každodenní rozhodování i zásadní životní postoje.

Žáček využívá privilegia uměleckého poznání pohybovat se na rovině interaktivního komunikačního procesu. Jinými slovy: To, co obraz sděluje, není explicitně vykresleno na rovině univerzálního propozičního soudu, ani na rovině etablovaných praktik určité komunity, ale je výsledkem dějícího se otevřeného dialogu, takového, v němž se střetávají podněty umělcovy obrazotvornosti s imaginační potencí recipienta, s univerzem všech druhů pocitů a podnětů, které dílo probudí v recipientově vizuální paměti. Poznání zprostředkované uměleckým dílem, jaké nám poskytuje Josef Žáček, nám nepřináší věcnou identifikaci, ale otevírá živé kognitivní pole, které je jednak jedinečné a zároveň otevřené kontextem možných souvislostí. Přináší nám tedy dílčí poznatek v rozostřené identifikaci, ale zato v dobrodružné otevřenosti možnostem nalézt ve vnímaném uměleckém díle podněty rezonující s univerzem recipientovy myslivé, emotivní i invenční aktivity.

Budiž nám příkladem obraz *Venuše* (2020). Obraz není bezprostředně obrazem ohlášeného předmětu, ale je obrazovou reflexí všech obrazů Venuše, které mají své zabydlené místo v dějinách evropské kultury. Vystavený obraz inspiruje naši představu tisíce let trvající umělecké tradice. Žáčkově nepochybně nejde o opakování dějinného schématu, ale o pozornost motivu a jeho dějinným konsekvencím, včetně reflexe současného pohledu na krásu ženského těla. Žáčkovy díla nepřináší nový poznatek, ale aktualizují dialog, ve kterém se stýká jedinečnost kognitivního aktu „zde a nyní“ s otevřeností dějinného sociálního kontextu.

Obraz „*Image I*“ (2023) svým barevným odstínem magenta kontrastuje s černými tóny většiny Žáčkových obrazů. Nicméně s nimi sdílí výrazový charakter, který bychom snad mohli nazvat „konceptuální“, a to v tom smyslu, že to, co je tu bezprostředně zobrazeno, je skutečně „image“, tj. jakýsi významový vzorec, „značka“, jak říká ve výstižném katalogovém textu Radek Wohlmuth. Něžný barevný tón, jemná modelace tvaru a textilního povrchu, květinové motivy, to vše seskupil malíř v celek jaksi nepatřičně. To, s čím se tu identifikujeme, není novou jedinečností, nýbrž, stejně jako u *Venuše*, máme před sebou obraz sociálního klišé dívčí romantické něhy. Ač převážně realisticky,

představena tu není realita, ale sonda do reálné sociální komunikace. V dějinách sociální komunikace v evropském regionu se realita nenápadně proměnila ve verbální či tvarové klastry, které žijí vlastním životem. Realita zobrazeného předmětu má v Žáčkových obrazech své místo, ale je to místo charakterizované nejistotou či tajemstvím, není-li rovnou podána jako prostředek k prosazení ideologické pozice „mluvčího“. Malíř tu kriticky reflektuje typický vzorec sociální komunikace v podobě „tržní“ směny jazykových konvencí, na jejichž hodnotě a významu jsme se už předem shodli. Jako by nová zpráva nebyla pojmenováním dosud nevyslovených významů, ale tím, do jaké míry potvrzuje již učiněné pojmenování.

Žáčkovy obrazy mají specifickou, do jisté míry paradoxní polohu. Jsou navýsost intimní a zároveň sociálně kritické. Mají prostě dva komplementární kořeny: starost o společnost a osobní či intimní šablonu této starosti. Taková kombinace zdrojů neusnadňuje recipientovi porozumění dílům. Na druhé straně ale poskytuje možnost postupného sblížení s obrazem a nalézání styčných bodů osobní představitosti, které dávají smysl velkorysé malířské formě.

Žijeme v době, kdy se cítíme být ohroženi ve svém blahobytu i ve své existenci nekontrolovaným iracionalismem populistické ideologie, která probouzí ve společnosti nekontrolované emoce s cílem získání politické moci. Na druhé straně ale tušíme nebezpečí ze strany racionalismu ztotožňující myšlení s univerzálně platnými logickými postupy a vědeckými metodami, ve kterých nemá své místo jedinečnost individua a sociálních situací. Svoboda je slovo podezřelé svou mnohoznačností, ale dějinná situace, které čelíme, nenabízí jednoznačná řešení. V Žáčkově tvorbě je cítit „svoboda“, ke které nutně patří dávka úzkosti.

Ludvík Hlaváček

Psáno 9. července 2023 pro Flash Art CZ